

Een krachtig symbool

Preek n.a.v. Johannes 13:1-17

Ik weet niet hoe het met jullie gaat, maar ik ben de afgelopen weken danig onder de indruk van de Oekraïense president Zelensky. Het was eens een grappenmaker, maar het is nu echt een krachtige leider die zijn volk vooropgaat in de strijd tegen het onrecht dat zich over hen ontrolt.

Hij is met name ook een inspirerend leider omdat hij de kracht symboliek begrijpt. Ondanks het feit dat de Russische oorlogsmachine stapje voor stapje steeds dichterbij komt blijft hij in Kiev. Hij trek zich niet terug naar het westen van de Oekraïne om daar vanuit een relatief veilige positie leiding te geven aan het land, maar blijft aan het front. De symboliek is krachtige: wij hebben een leider die vooropgaat in de strijd. Het is een symbool: feitelijk zou het natuurlijk niet uit moeten maken of hij zijn bevelen geeft vanuit Lviv of vanuit Kiev, maar in werkelijkheid maakt het een wereld van verschil. Zelensky begrijpt de kracht van symbolische handelingen.

Ik moest daaraan denken toen ik de preek van vanmorgen voorbereidde. Ook Jezus begreep – meer dan wie ook – de kracht van symboliek en symbolische handelingen. Hier in Johannes 13 komen we een symbolische handeling van Jezus tegen: de voetwassing.

Vraag: kun je nog een paar krachtige symbolen bedenken? Welk symbool springt er voor jou het meest uit?

De parallel

Als we ons bezig houden met het verhaal van de voetwassing, dan moeten we beginnen met de eerste verzen van hoofdstuk 13, waarin we lezen dat Jezus met zijn liefde tot het uiterste zou gaan.

Het was kort voor het pesachfeest. Jezus wist dat zijn tijd gekomen was en dat Hij uit de wereld terug zou keren naar de Vader. Hij had de mensen die Hem in de wereld toebehoorden lief, en zijn liefde voor hen zou tot het uiterste gaan.

Dit is de opening van het lijdensverhaal zoals Johannes dit vertelt. Johannes begint zijn verhaal over het lijden en sterven van Jezus met een puntige vooruitblik op wat er gaat gebeuren: de liefde van Jezus gaat tot het uiterste. Daarom doelt hij natuurlijk op het kruis van Jezus, waar we zien hoe zijn liefde een concrete daad van zelfovergave is. Het gruwelijke vernederende verhaal dat volgt is dan ook geen cynisch beschrijving van een objectieve journalist, maar een hoopvol verslag van iemand die van Jezus' liefde onder de indruk is gekomen. Het is het verslag van Johannes die heeft geleerd dat Jezus lijden en sterven een ultiem bewijs van liefde is.

Met deze woorden in het achterhoofd gaan we nu verder lezen, en het eerste dat dan opvalt is dat er een parallel zit in de volgende verzen. We lezen in vers 1 dat Jezus wist dat zijn tijd gekomen was en Hij zou terugkeren naar de Vader, maar in vers 3 lezen we bijna hetzelfde:

Jezus, die wist dat de Vader Hem alle macht had gegeven en dat Hij van God was gekomen en weer naar God terug zou gaan...

Twee keer dezelfde woorden. Waarom doet Johannes dat? Nou, eigenlijk heel eenvoudig: vers 1 is een inleiding op het hele lijdensverhaal zoals dat gaat tot hoofdstuk 20, terwijl vers 3 een inleiding is op de voetwassing. Dus vers 1 gaat over het grote lijdensverhaal, terwijl vers 3 inzoomt op dit specifieke onderdeel.

De parallel gaat nog verder. Uitleggers zijn het erover eens dat het grote lijdensverhaal van hoofdstuk 13 t/m 19 in het klein alvast zichtbaar wordt in de geschiedenis van de voetwassing. Of, in andere woorden: de voetwassing van Jezus is als het ware een symbolische handeling van Jezus waarin Hij heel concreet uitbeeldt wat Hij aan het kruis gaat doen.

Dat is wel belangrijk: de voetwassing is dus niet een opvallende en subversieve daad van een inspirerend persoon, maar het is als het ware een zichtbare uitleg van wat Jezus straks aan het kruis gaat doen. Jezus zelf zegt in dit verhaal iets soortgelijks:

Wat is doe begrijp je nu nog niet, maar later zul je het wel begrijpen.

Later, dat is... na het kruis en de opstanding van Jezus. Met andere woorden: de voetwassing is alleen te begrijpen als je het ziet in het licht van het kruis van Jezus. In de voetwassing laat Jezus zien wat Hij met Zijn lijden en sterven gaat doen.

De kracht van symboliek

Dat is wel even iets om bij stil te staan. Als Jezus zijn eigen lijden en sterven gaat duiden, dan gaat Hij geen hoorcollege geven of een boek schrijven – Jezus heeft nooit een boek geschreven, alleen maar een gemeenschap gevormd – maar dan maakt hij het zichtbaar en begrijpelijk door een symbolische handeling. Dat zagen we in zekere zin ook bij de opwekking van Lazarus en we zien het ook bij de instelling van het avondmaal. Blijkbaar zag Jezus er geen heil in om ons een afgeronde intellectuele visie te geven op zijn lijden en sterven, maar was het beter voor ons om door middel van beelden, symbolen, verhalen en handelingen onder de indruk te laten komen van het mysterie van het kruis.

Dat betekent niet dat we er niet over na kunnen denken wat er precies gebeurd is aan het kruis, maar wel dat we niet de illusie moeten hebben dat we het helemaal in de vingers kunnen krijgen. Zoals een beeld en een symbool telkens weer nieuwe dimensies en betekenissen kan blijken te bevatten, zo is het ook met het kruis.

Dat is ook van belang als het gaat om onze zoektocht om de relevantie en kracht van het evangelie zichtbaar te maken in de cultuur van vandaag en bij de mensen om ons heen. We moeten dan misschien niet zozeer op zoek naar overtuigende analyses en manieren om het verbaal uit te leggen. Misschien moeten we veel meer op zoek naar krachtige beelden en symbolen. Of: naar manieren waarop we als volgelingen van Jezus in onze handelingen de kracht van het kruis kunnen uitbeelden. Jezus nodigt daar zelf toe uit in dit gedeelte wanneer hij zegt dat Hij een voorbeeld heeft gegeven.

Vraag: Maken we in de kerk genoeg gebruik van symbolen? Welk christelijk symbool spreekt je het meest aan? Of proberen we toch vaak een volledige uitleg te geven?

De twee dimensies van de voetwassing

Met dit alles bedoel ik dus niet dat er eigenlijk niet zoveel te zeggen valt over wat er aan het kruis gebeurt. Zeker wel, deze symbolische handeling waarmee Jezus het geheim van zijn sterven wil duiden laat duidelijk twee onderling verbonden dimensies zien die er aan zijn lijden en sterven zitten. Twee dimensies die er dus om vragen op een krachtige manier uitgebeeld te worden.

Liefde

De eerste dimensie heeft te maken met wat ik eerder al zei: liefde. Gelijk aan het begin van het lijdensverhaal laat Johannes zien dat de dood van Jezus als te maken heeft met liefhebben tot het uiterste. En ook de voetwassing is een krachtig symbool van deze liefde die tot het uiterste gaat.

Wat in beide gevallen – kruis en voetwassing – opvalt is dat deze liefde niet geduid wordt als een innerlijke houding van genegenheid of warmte, maar als een daad van zelfovergave. Dat is wel heel belangrijk in onze samenleving van vandaag. Wij zijn als Westerse mensen helemaal ondergedompeld in een romantisch beeld van liefde, waarbij we liefde vereenzelvigen met een innerlijk gevoel van gelukzaligheid dat over ons komt als we met een ander in aanraking komen. Liefde is een gevoel van geluk dat de ander bij ons oproept en dat ons aanzet tot allerlei uitingen van genegenheid: ofwel een verbale liefdesverklaring ofwel een handeling (bosje bloemen of kus). Liefde is dus een emotie die een ander bij ons oproept en wakker maakt.

Maar daarmee maken we liefde ook heel kwetsbaar en klein. Want wat nu als die ander geen gevoelens van genegenheid in ons wakker roept, maar juist het tegendeel? Kan er dan geen sprake meer zijn van liefde? Als je de huidige cultuur mag geloven niet inderdaad. Om een voorbeeld te noemen: wanneer je in een relatie – of een huwelijk – en het gevoel is er niet meer, dan is de liefde weg en kun je er beter een punt achter zetten.

Maar deze redenering is gebaseerd op een gemankeerd beeld van wat liefde is. Johannes laat in zijn boek zien dat liefde niet allereerst een houding van genegenheid is, maar een daad van toewijding. De liefde van Jezus die tot het uiterste ging bestond niet uit een gevoel van genegenheid van mensen die allerlei warme gevoelens bij Hem wakker riepen, maar een daad van toewijding aan leerlingen die – zoals Hij al weet – Hem straks keihard laten vallen. Liefde voor Jezus is: een daad van toewijding aan het welzijn van de ander, ook als de ander daar geen aanspraak op lijkt te maken.

Daarmee wordt de kring van liefde een stuk wijder dan in het romantische liefdesbeeld. Liefde in de romantische zin beperkt zich tot mensen in je eigen kring, terwijl een daad van toewijding aan de ander zich zelfs kan uitstrekken tot je vijanden. Als Jezus dus zegt dat we onze vijanden moeten liefhebben, dan bedoelt Hij niet dat we een innerlijk gevoel van genegenheid voor hen moeten ontwikkelen, maar wel dat we onszelf moeten toewijden aan hun welzijn. Zo'n daad van toewijding zal vervolgens ook ervoor zorgen dat haat langzaam maar zeker steeds meer naar de achtergrond verdwijnt, maar het begint met toewijding.

Vraag: herken je het beeld van romantische liefde dat geschetst wordt? Wat roept het andere (Bijbelse) beeld van liefde bij je op?

Reiniging

De tweede dimensie van de kruisdood van Jezus die we heel duidelijk zien in de voetwassing betreft aspect van reiniging. Jezus maakt de voeten van zijn leerlingen schoon en laat daarmee zien dat zijn kruisdood op een of andere manier te maken heeft met het reinigen van mensen die vuil zijn geworden. Nogmaals: dit is een beeld, dus we moeten het niet kapot analyseren, maar we kunnen er wel even op inzoomen om het duidelijker te laten spreken.

Jezus wast de voeten van zijn leerlingen als teken van zijn lijden en sterven. De voeten wassen was geen overbodige luxe in het ouder Midden-Oosten. Stoffige wegen en sandalen maakten dat de voeten hoe dan ook vies werden. Je kon niet deelnemen aan het dagelijks leven zonder dat je daarmee vieze voeten kreeg. Daarom moesten ze gewassen worden voordat je deelnam aan een maaltijd waarbij je aanlag.

Nu, dat beeld gebruikt Jezus aan zijn leerlingen om zijn dood te duiden. Ergens heeft het te maken met het afwassen van vuil dat mensen met zich meedragen simpelweg omdat ze deelnemen aan het dagelijks leven. Het is simpelweg onmogelijk om in deze wereld als mensen niet smerig te worden: we zitten allemaal, van hoog tot laag, van jong tot oud, van rijk tot arm, vast in een wereld en een leven waarin we door alleen maar lucht in te ademen onderdeel zijn van onrecht en vuiligheid.

De voorbeelden liggen voor het oprapen: het gesprek over duurzaamheid laat duidelijk zien dat we collectief en individueel verantwoordelijk zijn voor de ecologische ramp die op ons afkomt. Of: de rijkdom van ons hier in het Westen is een direct gevolg van onze imperialistische politiek uit het verleden waarbij we andere landen en culturen beroofd hebben. Alleen al het genieten van deze rijkdom, maakt ons medeschuldig aan dit onrecht. We krijgen, met andere woorden, allemaal vieze voeten.

Jezus laat in de voetwassing zien: daar ga ik een einde aan maken. Met mijn kruisdood open ik een nieuwe werkelijkheid die niet bepaald wordt door onrecht en vuiligheid, maar waar mensen schoon zijn. Jezus kruis opent de weg naar een wereld waarin onrecht en schuld tot het verleden gaan behoren en het is een uitnodiging om daar aan deel te nemen.

Dat vraagt wel wat, namelijk dat je jezelf ook laat wassen. Het protest van Petrus laat zien dat we dat liever niet doen. Liever hebben we aandacht voor het vuil van anderen, dan dat van onszelf. Maar Jezus is duidelijk: alleen als je je laat wassen en dus onder ogen komt dat jij ook met vuil te maken in je leven is er een mogelijkheid om deel te krijgen aan deze nieuwe werkelijkheid.

Vraag: wie deelneemt aan het sociale leven maakt vuile voeten. Wat roept dit bij je op? Ben je het ermee eens? Kun je het voor jezelf concreet maken?

Afsluiting

Dit is natuurlijk geweldig nieuws! Jezus dood is niet alleen een ultiem bewijs van liefde, maar het opent ook de weg naar een nieuwe wereld waarin we niet langer vastzitten in een web van onrecht en vuiligheid.

Nu roept Jezus ons op om in deze wereld hem na te volgen en ook elkaars voeten te wassen. We worden dus uitgedaagd om als kerk en volgelingen van Jezus in deze wereld op zoek te gaan naar hoe we een gemeenschap kunnen zijn waarin die liefde en dat nieuwe begin zichtbaar kan worden.

Ik wil afsluiten met een persoonlijke verwerkingsopdracht van twee vragen (die ook samen beantwoord kunnen worden). Jezus daagt ons uit om zijn liefde en reinigende vernieuwing op een symbolische creatieve manier gestalte te geven.

Vraag: Denk voor jezelf de komende week eens na over de vraag: naar wie zou jouw liefde zich uit kunnen strekken buiten je eigen kring? Wie is er op je werk of in je buurt die geen warme gevoelens bij je wakker roept, maar voor wie je toch heel concreet het goede kunt zoeken? Hoe zou je dat concreet kunnen doen op zo'n manier dat het een symbool is van Jezus liefde?

Vraag: hoe kun je in je eigen omgeving dat nieuwe schone begin belichamen? Kun je iets van een gehele toekomst laten zien in wat je doet voor een ander? (Bijvoorbeeld: een stoep vegen of een maaltijd delen...)